

کاربست اخلاقی کیفری در ضمانت اجرای نقض اسرار تجاری از منظر فقه امامیه، حقوق ایران و آمریکا

علی بیگزاده^۱

جعفر کوشا^۲

سیدباقر میرعباسی^۳

چکیده

اسرار تجاری از شاخه‌های ارزشمند مالکیت فکری هستند که مانند اموال مادی نیازمند حمایت در برابر هرگونه تعرض و تجاوز اشخاص می‌باشند. بنابر این حفظ و صیانت از اسرار تجاری، غالب کشورهای پیشرفته و در حال توسعه را به تدوین قواعد حقوقی خاص ناظر به حمایت کیفری از این دارایی بسیار ارزشمند سوق داده است. در این مقاله پس از بیان کلیاتی از مالکیت فکری، اسرار تجاری و مالیت آن، و برخی مفاهیم مرتبط با این موضوع پرداخته شده است و در نهایت ارزیابی حمایت کیفری از اسرار تجاری از منظر فقه امامیه، حقوق ایران و آمریکا مورد بررسی قرار گرفته است و هدف این مقاله مقایسه حمایت کیفری از دیدگاه فقهای امامیه، حقوق ایران و آمریکا است که نتایج آن حاکی از این است که مخالفت برخی از فقها با اصل حمایت از مالکیت فکری فاقد استدلال قانونی بوده و همچنین بطور صریح هم به حمایت کیفری توجه نداشته‌اند و موضع حقوق ایران در مقایسه با حقوق آمریکا نسبت به حمایت همه جانبه از اسرار تجاری ناکارآمد و ضعیف می‌باشد.

واژگان کلیدی

حقوق مالکیت فکری، اسرار تجاری، نقض، ضمانت اجرای کیفری.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.

Email: ali.bigzadeh1@gmail.com

۲. استاد راهنما و استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی تهران.

Email: alirezarostami364@gmail.com

۳. استاد مشاور و استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

Email: mirabbasi@ut.ac.ir

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۰۷/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۱۹

طرح مساله

در دنیای کنونی دارایی‌های فکری ارزشمندترین دارایی محسوب می‌شوند و بعنوان یک شاخه مهم از دانش حقوقی جایگاه مهمی در بین سایر رشته‌های حقوق پیدا نموده است. علیرغم اینکه هرگاه در ابتدای سخن از دارایی، ذهن انسان خود بخود به سمت دارایی‌های عینی و ملموس همچون زمین، پول و ... سوق پیدا می‌کند. اما در هزاره جدید، علی‌رغم اینکه مالکیت-های فکری فاقد جنبه عینی و ملموس هستند، دارای ارزشی فراتر از مالکیت‌های عینی می‌باشند. حقوق مالکیت فکری از شاخه‌های نوین حقوقی است که ناشی از هنر، ابتکار و خلاقیت انسان است و حجم وسیعی از قوانین و رویه محاکم در سطح ملی و انبوهی از اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی در عرصه فراملی نشان از اهمیت آن است.

بطور کلی، می‌توان مالکیت فکری را به مالکیت صنعتی و مالکیت ادبی^۱ هنری تقسیم نمود و هر کدام از این شاخه‌ها خود دارای مصادیق متعددی می‌باشند. در این مقاله اسرار تجاری را که یکی از مصادیق مهم مالکیت صنعتی است و با توجه به نقض و اجمال حقوق ایران در خصوص حمایت‌های کیفری از اسرار تجاری و دیدگاه برخی فقهای امامیه به مالیت اسرار تجاری بدون پرداختن به حمایت کیفری از این شاخه مهم از حقوق مالکیت فکری و از طرفی دیگر ناکارآمدی حقوق موضوعه ایران در حمایت همه جانبه از اسرار تجاری، سوال مطروحه در مقاله حاضر این است که؛ موضع فقه اسلامی، حقوق موضوعه ایران و آمریکا در خصوص حمایت کیفری از اسرار تجاری چگونه است؟ که مقاله حاضر با روش تحلیلی^۲ توصیفی در جهت پاسخ-گویی به این پرسش سامان یافته است.

با این توضیح، هدف مقاله حاضر، بررسی و مقایسه دیدگاه فقهای امامیه، قوانین و مقررات موضوعه ایران با آمریکا در زمینه حمایت کیفری از اسرار تجاری بعنوان یکی از مصادیق مهم ارزشمند مالکیت صنعتی، به منظور شناخت کاستی‌ها و مغایرت‌های دیدگاه‌های فقهای، قوانین ایران و آمریکا در این شاخه مهم از دانش حقوقی است. بدین ترتیب قبل از ورود به بحث ضمانت اجرای کیفری به بررسی برخی از مفاهیم این دسته از مقررات بنا به اهمیت موضوع پرداخته می‌شود.

مالکیت فکری

بهتر است قبل از پرداختن به مفهوم مالکیت فکری نگاهی هم به موضوع مالکیت داشته باشیم، بطور کلی مالکیت، رابطه‌ای اعتباری است که بین شخص و شیء مادی تصور می‌شود و در اصطلاح حقوقی، مالکیت حقی است دائمی که به موجب آن شخص می‌تواند در حدود قانون، تصرف در مالی را به خود اختصاص داده و به هر طریق که مایل است از تمام منافع آن استفاده

ببرد، با توجه به حدود و شرایط مندرج در مواد ۳۰^۱ و ۱۳۲ قانون مدنی^۲ و اصل ۴۰ قانون اساسی^۳ جمهوری اسلامی ایران اهمیت مالکیت بیان شده است. (آقایی، ۱۳۸۲: ص ۱۶) و اینکه حقوق باید از مالکیت اشخاص بر حسب مورد و به انحاء گوناگون حمایت و صیانت نماید. در اینجا اشاره به تئوری «جرمی بنتام» خالی از لطف نمی‌باشد: نمی‌باشد «مالکیت و حقوق با هم متولد می‌شوند و با هم می‌میرند و قبل از ایجاد، حقوق مالکیت و اموال نیز وجود نداشته است (Bentham, 1975: P. 69) برخی از حقوق دانان بیان نموده‌اند: «مالکیت حق استعمال و بهره‌برداری و انتقال یک چیز به هر صورت از سوی مالک در ملک و مال خود است، مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد.» (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۱: ۳۱۵۲). بر این اساس مضمون مواد ۳۰ و ۳۱ قانون مدنی نیز در همین راستا می‌باشد.

بنابر این حقوق مالکیت فکری موضوعاتی را شامل می‌گردد که حاصل تراوشات فکری انسان است علیرغم اینکه موضوع این شاخه مهم از حقوق ذاتاً غیر ملموس می‌باشد اما در واقع ماحصل دانش و اطلاعات انسانی و دارای ارزش اقتصادی است.

بنابر این قلمرو مالکیت فکری شامل تمام چیزهایی است که در دنیای کنونی بعنوان اموال فکری و دارای قابل شناسایی می‌باشند و تلاش بشر این است که از این اموال فکری بهره برداری مادی نماید مانند اسرار تجاری و علائم تجاری و ... که از مصادیق حقوق مالکیت صنعتی می‌باشند.

اسرار تجاری

از مصادیق مهم مورد حمایت مقنن در مالکیت صنعتی، اسرار تجاری است. اسرار تجاری به عنوان دانش فنی و گردآوری اطلاعات مورد استفاده‌ای است که در انجام و اجرای فعالیت‌های صنعتی خاص و یا توسعه فنون سودمند یک هدف صنعتی ضرورت دارد (میرحسینی، ۱۳۹۳: ص ۲۳۵).

اسرار تجاری به عنوان شکل یا نوعی از اطلاعات تجاری با ارزش است که مالک، آن را با یک معیار معقول محفوظ نموده، دارای ارزش اقتصادی و امتیاز بالقوه‌ای برای دارنده آن در امر تجارت است و تلاش متعارف و معقولی برای پنهان داشتن و عدم دسترسی به آن صورت

۱. ماده ۳۰ قانون مدنی: «هر مالکی نسبت به مایملک خود حق همه گونه تصرف و انتفاع را دارد مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد»

۲. ماده ۱۳۲ قانون مدنی: «کسی نمی‌تواند در ملک خود تصرفی کند که مستلزم تضرر همسایه شود مگر تصرفی که به قدر متعارف و برای رفع حاجت یا رفع ضرر از خود باشد.»

۳. اصل چهارم قانون اساسی: «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.»

می‌گیرد. بر این اساس اسرار تجاری به هر نوع اطلاعاتی اطلاق می‌شود که دارای ارزش اقتصادی بوده و دارنده جهت جلوگیری از افشای آن تدابیر خاصی را اندیشیده باشد به عنوان مثال اسرار تجاری می‌تواند فرمول یک ترکیب غذایی یا شیمیایی یا لیست مشتریان یک بنگاه تجاری باشد مانند فرمول کوکا کولا (Coca-Cola). (Jarrett and Chandler, 2013: P. 8). بنابراین مال شامل پول و تمامی اشکال دیگر ثروت اعم از ملموس و غیر ملموس است. مانند سرمایه در جریان و دارائی‌های فکری که شامل سرمایه‌هایی است که از لحاظ عینی فاقد وجود خارجی بوده و سرمایه در جریان شامل اموالی است که جنبه ملموس و مادی دارند و به صاحب آن حقوقی اعطا می‌کند که در صورت تعرض از ناحیه دیگران در دادگاه قابل استیفاست (Elliott and Quinn, 2006: P 188). از طرفی دیگر اسرار تجاری به رازی که برای مالک آن امتیاز بالقوه یا بالفعل در امر تجارت محسوب می‌شود و دارنده این امتیاز باید با اقدامات متعارف از آن محافظت نماید، تعریف شده است (Gesmer, 1990: p. 2). بنابراین تمام کسب و کارها برای خود اسراری دارند که باید برای جلوگیری از افشای آن توسط عموم تدابیری فراهم نمایند. برخی از صاحبان این کسب و کارها زیرکانه به اهمیت این اسرار پی برده و راهکارهای دقیق و جامعی را برای تضمین حمایت از آنها در مقابل هرگونه افشایی که به ضرر آنان باشد، تمهید می‌نمایند. از طرفی برخی فقهای امامیه در مال بودن آنچه حاصل تلاش و فکر انسان است مانند اسرار تجاری اختلافی ندارند. و هرچیزی که قابلیت تملک داشته باشد را مال نامیده- اند (ابن منظور، ۱۴۱۴: ص ۶۳۶). یا «المال ما یبذل بازائه المال» یعنی مال چیزی است که در مقابل آن مال بدهند. اما بهتر است بیان شود که: مال چیزی است که نزد مردم مطلوب باشد و بطور مستقیم و یا غیر مستقیم نیازهای آنان را برطرف می‌کند (محقق داماد، ۱۳۹۶: ص ۱۴۷). در تعریفی دیگر مال چیزی است که به علت منافع واقعی یا اعتباری آن، مورد رغبت عقلا واقع شده و در مقابل آن نقدینه یا چیز دیگری می‌پردازند (گرجی، ۱۳۶۹: ص ۳۱۱). از میان معانی فوق کلمه «مال» چیزی است که دارای ارزش اقتصادی بوده و پرداخت پول یا کالای با ارزش دیگری در مقابل آن، شرعاً و عقلاً جایز است. بر این اساس اسرار تجاری که در شرایط کنونی نقش مهمی در شکوفایی اقتصادی و رشد نظام رقابت تجاری دارد مانند سایر اموال دارای ارزش اقتصادی و دارای مالیت می‌باشد.

از طرفی دیگر با توجه گذشت زمان و تحول ثروت و مال، احتمال اینکه چیزی قبلاً مال محسوب شده اما امروزه دیگر ارزش مال بودن نداشته و آن چیزی که قبلاً مال نبوده اما امروزه با توجه به شرایط کنونی مال به حساب آید و از طرفی دیگر اموال آینده هم هنوز ناشناخته می‌باشند (عمید زنجانی، ۱۳۸۲: ص ۲۲۷).

عنوان‌های مشابه برای نقض این شاخه از حقوق مالکیت فکری، سرقت اسرار تجاری،

«جاسوسی اقتصادی» و مانند آن بعضاً در نوشته‌های حقوقی دیده می‌شود و با آنکه قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲، عنوان نقض اسرار تجاری بکار برده ولی باید گفت نقض خود یک رفتار است و به ویژگی چیزی تعلق می‌گیرد. در این جا ویژگی اسرار تجاری محرمانگی آنهاست و این محرمانگی است که در اصل نقض می‌گردد نه خود اسرار. شاید عنوان افشای سیر صحیح‌تر باشد اما نقض آن دارای مفهوم نیست و عنوان این بند از این جهت انتخاب شده است که افشاء، سرقت، یا جاسوسی نسبت به اطلاعات نهانی تجاری به جهت از میان انداختن محرمانگی آنها چهره سرزنش آمیز به خود می‌گیرد. بنابر این در مال بودن اسرار تجاری تردیدی وجود ندارد و همچنین بنابه تعریف برخی از فقها در مال بودن اسرار تجاری تردیدی وجود ندارد و کالاهای فکری نیز همانند کالاهای مادی و ملموس موجد حق مالکیت است و امروزه بعنوان مهمترین دارایی شناخته شده و تمامی حقوقی که سایر دارایی‌های ملموس دارند در اسرار تجاری نیز قابل تسری است.

موضع فقها در مورد مالکیت فکری

حال که به موضع قوانین موضوعه ایران و آمریکا در مورد اسرار تجاری بعنوان یکی از شاخه‌های مهم دانش حقوق پرداختیم، موضع فقها را در این مورد و بطور کلی در رابطه با مالکیت فکری به نظرات موافقان و مخالفان می‌پردازیم. با توجه به اینکه مالکیت فکری بطور اعم و اسرار تجاری مورد نظر نگارنده در مقاله حاضر از لحاظ فقهی از مباحث مستحدثه می‌باشد ابتدائاً به چند مورد از دیدگاه مخالفان و بعد به دیدگاه موافقان می‌پردازیم.

موضع مخالف مالکیت فکری

امام خمینی (ره) به ناسازگاری مالکیت فکری با قاعده تسلیط اعتقاد داشتند و در این راستا چنین فرمودند: در مالکیت فکری از جمله حق تالیف و حق اختراع را قبول نداشتند و آنچه نزد برخی «حق طبع» نامیده شد بعنوان حق شرعی رد نمودند و منع تسلط مردم بر اموالشان را بدون هیچ گونه عقد و شرطی جایز نمی‌دانستند و صرفاً با نوشتن حق چاپ محفوظ است چیزی را موجب نمی‌شود و برای دیگران هم طبع و تقلید را جایز است (موسوی خمینی، ۱۴۰۹ ق: ص ۶۲۵). در توجیه این نظریه شارع تحریر الوسیله عدم اتفاق نظر عقلاء را بیان فرمودند یعنی به مجرد چاپ کتاب برای صاحب چاپخانه حقی ایجاد نمی‌شود و همچنین توافق عقلاء بر منع تقلید قطعیت پیدا نکرده و عقلاً تقلید در امور صنعتی و ساختن شیء از روی نمونه را نفی کنند و چاپ کتاب نیز این جریان خارج است اما دیدگاه امام (ره) اگرچه نسبت به حق مادی پدیدآورنده موضعی منفی است اما در مورد حق معنوی مولف در استعلامی که از ایشان بعمل آمد تحریف کتاب و استفاده غیرمجاز از آن را جایز نمی‌دانستند.

برخی دیگر از فقها در توجیه اینکه مالکیت فکری از طرف شارع امضا و اعتبار نشده است

آن را از لحاظ شرعی قابل حمایت نمی‌دانند. آیت الله صافی گلپایگانی در این مورد چنین بیان می‌کند: «حق طبع، حق تالیف و حق اختراع را به مفهوم قوانین موضوعه جدید با احکام و نظامات اسلامی قابل تطبیق نمی‌داند علیرغم اینکه در زمان شارع نیز تالیف، اختراع و ابتکار نیز وجود داشته است اما برای مبتکر، مخترع و محقق حقی اعتبار نشده و بنا بر عدم اعتبار بوده است ولو به این معنا که چون مورد توجه نبوده است آثار مترتب بر آن مشروعیت نداشته؛ شارع هم با عدم تشریح این حق روش عرف را امضا فرموده است. بطور کلی مشروعیت حقوق مالکیت فکری را ثابت نمی‌داند هر چند ترتب برخی از آثاری که بر این حقوق مترتب می‌گردد به طور شرط ضمن عقد امکان‌پذیر است، اما مقاصد مهمی را که ارباب دعوی این حقوق دارند با شرط قابل تأمین نمی‌باشند (اصغری اقمشهدی، ۱۳۹۱: صص ۳۱-۳۲). استدلال مخالفان شرعی بودن حقوق مالکیت فکری از یک طرف به دلیل مغایرت آن با «قاعده تسلیط» و از طرف دیگر به نظر این عده از فقها «عدم ردع» نسبت به حقوق جاری در زمان شارع امضای آن تلقی می‌شود اما نسبت به حقوق رایج در زمانهای بعدی چنین نیست (زرکلام، ۱۳۹۳: ص ۲۴).

موضع موافقان مالکیت فکری

برخی از فقها با یک دید کلی به موضوع مالکیت فکری پرداخته‌اند و فقه و نظام فقهی را بعنوان یک کل در نظر داشته‌اند و بعنوان یک ضرورت در زندگی فردی و اجتماعی و چاره‌اندیشی جهت رفع کمبودها نگریده‌اند و با تکیه بر قاعده لاضرر و سیره عقلا به سازگاری مالکیت فکری و فقه اعتقاد داشته‌اند. بعنوان مثال آیت الله الطمی سید علی خامنه‌ای مالکیت فکری را بطور کلی امری شرعی می‌دانند و نقض آن را بدون اجازه پدیدآورنده جایز نمی‌دانند هرچند اعتقاد به حق انحصاری پدیدآورنده آن دارند اما دلیلی برای آن ذکر ننموده‌اند (نقیبی، ۱۳۸۶: ص ۲۷۲).

لذا مصالح مرسله که یکی از منابع در فقه اهل سنت می‌باشد احترام به مالکیت فکری، بنابر مصلحت اندیشی با تصرفات و مقاصد شرع مقدس همخوانی دارد ولی دلیل مشخصی از طرف دین در الغا یا اعتبار آن به دست ما نرسیده است، بنابر این اگر مجتهد نظیر واقعه مورد نیاز خود را در شریعت بیابد به قیاس و در غیر این صورت به مصالح مرسله پناه می‌برد (نقیبی، ۱۳۸۶: صص ۴۰-۴۱). براین اساس دیدگاه‌های موافق با مالکیت فکری با نقاط قوت و ضعف خود با توجه به شرایط کنونی و به لحاظ ماهیت متغییر آن، احکام و قوانین نیز می‌توانند متغییر باشند شکل گرفته است و بعنوان احکام ثانوی که شارع مقدس وضع قواعد مناسب با اوضاع و احوال و شرایط زمانی و مکانی با رعایت چارچوب معین، به عهده ولی امر گذاشته شده است و شاخه مالکیت فکری نیز مانند سایر پدیده‌های حقوقی دارای ثبات و دوام نخواهد بود و اقتضائات زمانی آن را دچار دگرگونی می‌کند و به تبع آن دیدگاه‌های موافق فقها در وضع مقررات و قوانین مرتبط

در ثبات حقوق مالکیت فکری در ساختار حقوق و نهادهای مرتبط سرنوشت ساز می‌باشد. حضرت آیت الله جعفر سبحانی چنین بیان فرمودند: « در باره حق ... و حق امتیاز و مشابه آنها، هر نوع عملی که در نظر عرف و عقلاً منشأ حقوق باشد، رعایت آن لازم و تجاوز به آن مصداق ظلم است و شرعاً حرام می‌باشد (نظرزاده، ۱۳۹۰: ص ۲۱۷).

آیت الله فاضل لنکرانی مطابق بنای عقلاً، حقوق مالکیت فکری را قابل حمایت و شرعی می‌داند و چنین بیان می‌دارند که حقوق مالکیت فکری از نظر عقلاً حقی شناخته شده و آثاری بر آن مترتب است و تا زمانی که دلیل شرعی بر نفی حق بودن آن نباشد نمی‌توان آن را نفی کرد و ادله‌ای مانند « الناس مسلطون علی اموالهم » نمی‌تواند نافی حق بودن آنها باشد. (لنکرانی، ۱۳۷۹: ص ۴۰۲).

آیت الله ناصر مکارم شیرازی در مشروعیت حقوق مالکیت فکری چنین بیان می‌کنند: « حق طبع، تالیف و اختراع و مانند آن یک حق شرعی و قانونی است و اهمیت آن کمتر از مالکیت عینی نیست و باید به حقوق مالک آن احترام گذاشت و در عصر کنونی این حق عرفاً و عقلاً به رسمیت شناخته شده است و بدون شک اگر کسی آثار فکری دیگری را بدون اجازه مالک آن، نادیده بگیرد ظلم فاحشی مرتکب شده و ظلم از نظر شرع و عقل حرام است. و مرتکبان این اعمال غیرقانونی ضامن هستند (www.Portal.anhar.ir). آیت الله حاج شیخ یوسف صانعی یکی دیگر از فقهای معاصر بطور کلی در حقوق مالکیت فکری چنین اعتقاد دارند که حق مالکیت فکری را مشروع دانسته و هر نوع بهره برداری غیر مجاز از حاصل کار پدیدآورندگان آنها را حرام و غصب و معاملات راجع به حقوق پدیدآورندگان را فضولی تلقی کرده و حمایت از آن را لازم شمرده‌اند (زرکلام، ۱۳۹۳: ص ۲۵). آیت الله محمد یزدی در زمان تصدی ریاست قوه قضاییه در سالهای ۱۳۶۸ - ۱۳۷۸ به تمامی همکاران قضایی خود در خصوص نقض آثار ادبی و هنری و اختراعات و ... در حمایت از خالقان آثار فکری، اعمال قوانین و مقررات موضوعه در حمایت از مالکان آثار فکری تجویز نموده بود (آیتی، ۱۳۷۵: ص ۵۲).

بنابراین اسرار تجاری بطور اخص در مقاله حاضر، بعنوان یک ضرورت شناخته شده و نیاز جوامع امروزی می‌باشد و در عرصه رقابت، کسب و کار و تبادلات تجاری و بازرگانی دولتها دارای اهمیت زیادی می‌باشد و از مقوله‌هایی است که حمایت از آن اجتناب ناپذیر است. از طرفی دیگر قلمرو و نقش اسرار تجاری و حمایت از آن نیز در عصر معاصر نظر فقها را بخود جلب نموده و علیرغم اینکه در برهه‌ای از زمان برخی از فقها مخالف آن بودند اما اغلب فقهای معاصر حمایت از این شاخه از دانش حقوقی جهت توسعه و پیشرفت علم و تکنولوژی اصلی ضروری و اجتناب ناپذیر دانسته و حتی حکومت اسلامی را موظف به رعایت حقوق افراد مرتبط با این شاخه حقوقی می‌دانند بر این اساس حقوق مالکان آثار فکری در ایران از مبنا شرعی برخوردار است و

باید مطابق قوانین و مقررات محترم شمرده شود.

نباید ناگفته گذاشت که در قوانین و مقررات ما که بر گرفته از شرع مقدس اسلام بوده و قواعد مهمی مانند قاعده لاضرر و تسلیط بر آن حکومت می‌کند، نمی‌توان حق مشروع پدیدآورندگان آثار فکری را نادیده گرفت و این حقوق با نظم عمومی و اخلاق حسنه جامعه مخالفتی ندارد. اگر چه فقها نظر مخالف به مالکیت فکری بعنوان حق ندارند اما به تفصیل به موضوع مالکیت فکری نپرداخته‌اند و مطابق آثار آنها نمی‌توان تعریف فقهی از مالکیت فکری به دست داد و بیشتر به موضوعات آن پرداخته‌اند.

بدین ترتیب اگر اختلافاتی بین فقهای معاصر در خصوص مشروعیت و حمایت از مالکیت فکری وجود دارد اما در شرایط کنونی و اهمیت روبه‌تزايد این شاخه از دانش حقوقی، مراجع قانونگذاری و خصوصاً شورای نگهبان بعنوان نهاد کنترل کننده قانونگذاری، مشروعیت و لزوم حمایت از تمامی مصادیق مالکیت فکری بخاطر نقش و جایگاه آن در توسعه اجتماعی^۵ اقتصادی صحه گذاشته است. و از طرفی دیگر شش نفر از اعضای شورای نگهبان از فقهای جامع‌الشرایط می‌باشند. لذا مطابق اصول متعدد قانون اساسی و از جمله اصل چهارم: « کلیه قوانین و مقررات ... باید بر اساس موازین اسلامی باشد و این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص مغایرت با شرع بر عهده فقهای شورای نگهبان گذاشته شده است» بنابر این تمامی مقررات و قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران، دارای صبغه شرعی بوده و مغایرتی با شرع ندارند.

موضع حقوق موضوعه ایران در حمایت کیفری از اسرار تجاری

با عنایت به قوانین موجود جهت حمایت کیفری از اسرار تجاری، متأسفانه در قوانین کیفری به طور واضح و روشن اسرار تجاری را مورد حمایت قرار نداده است که حمایت از این مقوله مهم از مالکیت صنعتی نواقصی وجود دارد و اصلاح قوانین کیفری مرتبط با این موضوع برای مقابله با ناقضان اسرار تجاری مانند سایر مصادیق مالکیت صنعتی که در ماده ۶۱ قانون ثبت اختراعات و مالکیت صنعتی بیان شده است ضروری بنظر می‌رسد و تا زمانی که این خلاء قانونی وجود دارد امیدی به حمایت از مالکان اسرار تجاری نیست. از طرفی دیگر در بعضی قوانین متفرقه ماند؛ قانون تعزیرات ۱۳۷۵، قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ استفاده نمود:

قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مصوب ۱۳۷۵)

از لحاظ کیفری ماده ۶۴۸ قانون مذکور، واژه اسرار را بصورت عام بیان داشته است، با توجه به محدود بودن حوزه شمول نقض اسرار که بصورت مطلق و عام بیان شده است و بیشتر به اسرار خانوادگی، دولتی، حرفه‌ای و شغلی مربوط است تا به اسرار تجاری، بنابر این عدم شفافیت برای مراجع قضایی ابهام و سر در گمی ایجاد خواهد کرد.

قانون ثبت اختراعات صنعتی، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۷

متأسفانه در قانون ثبت اختراعات و مالکیت صنعتی بطور واضح از اسرار تجاری حمایت بعمل نیامده است. و تنها در ماده ۶۱ این قانون به جرم انگاری حقوق ناشی از گواهینامه اختراع در ماده ۱۵ و حقوق ناشی از ثبت طرح صنعتی در ماده ۲۸ و حقوق ناشی از ثبت علامت تجاری در ماده ۴۰ بیان و جرم انگاری شده، علیرغم اینکه اسرار تجاری یکی از مصادیق مهم مالکیت صنعتی است اما در قانون ثبت اختراعات مغفول مانده است اما در ماده ۶۲ قانون مارالذکر چنین اشعار می‌دارد: «در صورت تعارض مفاد این قانون با مقررات مندرج در معاهدات بین‌المللی راجع به مالکیت صنعتی که دولت جمهوری اسلامی ایران به آنها پیوسته و یا می‌پیوندد، مقررات معاهدات مذکور مقدم است» بهتر بود که مقنن حمایت از اسرار تجاری را همانند سایر مصادیق مالکیت صنعتی در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و بصورت منسجم در جرم انگاری و ضمانت اجرای کیفیت آن اهتمام می‌ورزید.

به نظر نگارنده آنچه که حایز اهمیت می‌باشد این است که در مورد حمایت از اسرار تجاری که از مصادیق مهم و ارزشمند در قلمرو رقابت تجاری قلمداد می‌گردد، گر چه قانونگذار در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ۱۳۸۷ سایر مصادیق مالکیت صنعتی از قبیل: اختراع، علائم تجاری و ... با اعمال ضمانت اجرای کیفیت اسباب جلوگیری از نقض آنها را فراهم نموده اما با توجه به اهمیت روز افزون اسرار تجاری که بعضاً نقض آن موجب ضرر و زیان‌های هنگفتی برای صاحبان آن فراهم می‌نماید از دید قانونگذار مغفول مانده است و بعضاً ضمانت اجرای کیفیت در نظر گرفته شده تناسبی با نقض حقوق صاحبان این حق نداشته و فاقد بازدارندگی می‌باشد و در عمل مراجع قضایی را با ابهام و سردرگمی مواجه می‌نمایند که نهایتاً به قوانین متفرقه دیگری استناد می‌نمایند و این امر در مواردی منجر به تشتت آراء خواهد شد.

قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲

در ماده ۶۴ و ۶۵ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ مقررات صریحی در حمایت از رقابت مشروع و عادلانه در بستر مبادلات الکترونیکی و فضای مجازی هر چند به صورت ناقص وضع شده غافل از اینکه هنوز حمایت از اسرار تجاری در فضای مادی به دست فراموشی سپرده شده به جز برخی قوانین آن هم بصورت مبهم به آن پرداخته شده است که این حمایت ناکارآمد تامین کننده خواسته مالکان آثار فکری نمی‌باشد. همچنین در ماده ۱۷ چنین اشعار می‌دارد: «هر کس به وسیله سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصاً خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد

شد» همانطوری که مشاهده می‌شود حوزه شمول و حمایت از اسرار دیگری در سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی است.

لازم به ذکر است که قانون مذکور یک قانون خاص است و تنها نقض اسرار تجاری ناظر به تجارت الکترونیک و در فضای مجازی می‌باشد و سایر اسرار تجاری خارج از موضوع قانون تجارت الکترونیکی می‌باشد. و از طرفی دیگر مطابق ماده ۷۵ قانون مارالذکر نقض اسرار تجاری در بستر مبادلات الکترونیکی و به منظور رقابت، منفعت و یا ورود خسارت به بنگاه‌های تجاری، صنعتی، اقتصادی و خدماتی باشد بنا بر این در صورتی که شخصی در نقض اسرار تجاری فاقد قصد خاص رقابت، منفعت و یا ورود خسارت و ضرر به بنگاه‌های تجاری باشد از شمول قانون مذکور خارج است و ضمانت اجرای کیفری را تنها برای مستخدمان بنگاه‌های تجاری در نظر گرفته است. ایراد دیگر وارده به این قانون این است که تنها حمایت تحصیل و افشای اسرار تجاری در بستر مبادلات الکترونیکی می‌باشد و سایر عناوین مجرمانه نسبت به اسرار تجاری از قبیل سرقت، تخریب و یا جاسوسی اقتصادی را تحت حمایت قرار نداده است.

رکن مادی نقض محرمانگی اسرار تجاری همان است که در ماده ۶۴ آمده است. با این حال ماده ۷۵ نیز گونه‌ای خاص از نقض محرمانگی را مطرح کرده است.

نقض محرمانگی تجاری یا افشای اسرار تجاری در قانون تجارت الکترونیک بر دو گونه است:

الف - نقض محرمانگی عام: این عنوان مجرمانه همان تحصیل غیرقانونی اسرار تجاری و اقتصادی بنگاهها و موسسات برای خود یا افشای آن برای اشخاص ثالث در محیط الکترونیکی است. رفتارهای فیزیکی این جرم دو تاست. یکی تحصیل که به معنی به دست آوردن اسرار است و دیگری افشا یا در دسترس عموم قرار دادن است. ملاک در دسترس عموم نبودن یکی ملاک نوعی است البته منظور عموم افراد یک جامعه نمی‌باشد بلکه عموم افراد دست اندر کار در یک حرفه و تجارت معین ملاک هستند (جاوید نیا، ۱۳۸۷: ص ۲۷۸). «مازرین» (حقوقدان فرانسوی بیان می‌کند که «راز میان سه نفر رازی عمومی تلقی می‌شود» (رهبری، ۱۳۹۵: ص ۱۳۵) بنا بر این ارزش اسرار تجاری به این است که محرمانه باقی بماند، رفتارهای فیزیکی فوق هر دو مثبت و آنی هستند.

ب - نقض محرمانگی خاص: مشخصه این نوع از افشای اسرار در مقایسه با نقض محرمانگی عام در وجود برخی شرایط از جمله سوء نیت خاص مرتکب است. رفتار فیزیکی این جرم البته دقیقاً همان رفتارهای جرم پیشین است؛ یعنی تحصیل و افشاء. بستر جرم نیز واحد است ولی در اینجا مرتکب باید سوء نیت خاص رقابت، منفعت، یا ورود خسارت به بنگاه‌های

تجاری، صنعتی، اقتصادی و خدماتی داشته باشد. همچنین تحصیل سر یا افشای آن باید موجب نقض حقوق قراردادهای استخدام مبنی بر عدم افشای اسرار شغلی و یا دستیابی غیر مجاز گردد. بنابر این قوانین موضوعه ایران در رابطه با جرم انگاری و حمایت از اسرار تجاری بخصوص در فضای مادی و واقعی فاقد بازدارندگی می باشد و بازدارندگی تنها در صورتی به پیشگیری از جرم اشاره دارد که اشخاص را به عواقب ناخوشایند ارتکاب جرم تهدید نماید و سیاست اصلی بازدارندگی، تهدید به مجازات یا اجرای آن برای کاهش انگیزه ارتکاب جرم است، یعنی استفاده از ضمانت اجرای کفیری به عنوان بازدارنده ای که از یک طرف مانع تکرار جرم از سوی مجرم شده و از سوی دیگر انگیزه دیگران را برای ارتکاب آن جرم کاهش دهد (الهام و احمدی، ۱۳۹۶: ص ۱۳۹) از طرفی دیگر به منظور پیشگیری و بازدارندگی صرفاً تدابیر ماهوی کافی نیست بلکه باید ساختار و شیوه رسیدگی مناسب برای عملیاتی کردن و تضمین مقررات ماهوی برنامه ریزی شود که فقدان تشکیلات منسجم و قواعد حمایتی شکلی، اجرای تدابیر ماهوی را با چالش و چه بسا با شکست مواجه می سازد (نیازپور، ۱۳۹۳: ص ۱۰۱). بر این اساس هر چند قوانین ایران ضمانت اجراهای کفیری غیر کارآمد جهت حمایت از نقض اسرار تجاری پیش بینی نموده است اما قواعد شکلی حمایتی خیلی ضعیف تر می باشند. علی‌رغم اینکه راهکارهای کفیری برای مقابله با نقض اسرار تجاری در نظر فقها بیان نشده است و در قوانین ایران نیز فاقد جنبه بازدارندگی به معنای واقعی می‌باشد. بدین ترتیب ضرورتی اجتناب ناپذیر است که مقنن باید با جرم انگاری مناسب و استفاده از تجربه سایر کشورها خلاءهای موجود را جبران نماید.

موضع حقوق آمریکا در حمایت از اسرار تجاری

بموجب « قانون جاسوسی اقتصادی » در سال ۱۹۹۶ بموجب مواد ۱۸۳۱-۱۸۳۹ برای اولین بار در این کشور به موضوع نقض اسرار تجاری پرداخته شد هرچند که قبل از این تاریخ در ۱۹۰۵ در مورد افشا کردن اطلاعات دولتی و در اختیار دیگران قراردادن جرم انگاری شده بود، بموجب قانون اخیر اسرار تجاری شامل فرمول‌ها، الگو، برنامه، ابزار، شیوه فن یا فرایندی است که دارای ارزش اقتصادی، محرمانه و تحت تدابیر متعارف قرار دادن می‌باشد (Jarrett and Chandler, 2013: p. 155)

در نظام حقوقی آمریکا، در ماده (۲) ۱ قانون یکنواخت، ذیل تعریف تصاحب ناروا، صرف دستیابی به اسرار تجاری به صورت نامشروع (جاسوسی اقتصادی) سبب مسئولیت شناخته شده است. بدون آنکه شخص مرتکب از اطلاعات مذکور استفاده یا آنها را افشاء کرده باشد. به عبارت دیگر، چنانچه در اثر دستیابی نامشروع شخص به اسرار تجاری، ضرری متوجه دارنده، نشده باشد، این امر نیز مانع از مسئول شناختن فرد نخواهد بود. باید توجه داشت، چنانچه فرد با شیوه‌های مشروع به اسرار تجاری دست یافته باشد، مسئول قلمداد نخواهد شد. (دانش نازی، ساعت چی و

قبولی درفشان، ۱۳۹۲: ص ۱۱۷) بطور کلی در قانون جاسوسی اقتصادی مصادیق نقض اسرار تجاری چنین بیان شده است:

- ۱- سرقت، تصاحب نمودن بدون اجازه، حمل، پنهان کردن یا بدست آوردن آنها از طریق فریب و کلاهبرداری؛
- ۲- هر نوع کپی برداری بدون اجازه؛ تکثیر کردن، عکسبرداری، انتقال، تخریب، ارسال از طریق ایمیل و پست الکترونیکی بدون اجازه؛
- ۳- دریافت، خرید آن با علم به تعلق آن به دیگری؛
- ۴- شروع به جرم هر کدام از موارد مذکور؛
- ۵- تبانی و توطئه برای ارتکاب هر کدام از موارد ۱ تا ۳ (Jarrett and chandler 159-158: pp. 2013).

بنابر این در نظام عدالت کیفری امریکا انواع مصادیق نقض اسرار تجاری بخوبی روشن شده است و زمانی تحت حمایت قرار می‌گیرند که بعنوان اطلاعات باشند، دارای ارزش اقتصادی و اقدامات معقول و مناسب از جانب مالک و دارنده قانونی اسرار تجاری جهت مخفی و محرمانه نگهداشتن آنها برای محافظت صورت گرفته باشد.

با توجه به اهمیتی که در قانون امریکا برای اسرار تجاری قایل شده است نقض اسرار تجاری را بعنوان جرم مطلق در نظر گرفته، یعنی به صرف این که شخصی اسرار تجاری دیگری را بطور غیر قانونی نقض نموده و یا آن را افشا کرده باشد، بدون توجه به این که آیا این نقض موجب ضرر و زیانی به مالک آن و یا سود و منفعتی به ناقض آن یا شخص مورد نظر وی شده است یا خیر، جرم تحقق یافته تلقی می‌شود و شخص مرتکب دارای مسئولیت خواهد بود.

شرایط حمایت از اسرار تجاری در قوانین امریکا

برای اینکه اطلاعاتی بعنوان اسرار تجاری تلقی گردد و تحت حمایت قرار گیرند احراز شرایط ذیل لازم است:

- ۱- دارای ارزش باشد؛ اسرار تجاری باید برای دارنده آن ارزشمند بوده و در بازار کسب و کار در بین سایر دارای ارزش اقتصادی بالقوه یا بالفعل و یا دارای ارزش رقابتی باشد.
- ۲- محرمانه بودن اطلاعات؛ اسرار تجاری زمانی محرمانه و افشا نشده تلقی می‌گردد که مالک آن از تدابیر معقولی برای عدم دسترسی دیگران تلاش نموده باشد و جز از طریق غیرقانونی، تحصیل آن مشکل باشد.
- ۳- ناشناخته بودن آن از جانب دیگران؛ از دسترس عموم و سایر رقبای تجاری دور بوده و خصوصاً در بین رقبای تجاری بعنوان راز تجاری باشد و به راحتی توسط عموم قابل دستیابی نباشد.

۴- اقدامات معقول در حفظ محرمانه بودن آن؛ باید اقدامات متناسب با اسرار تجاری برای حفاظت و محرمانه بودن آن از جانب مالک و دارنده آن صورت گیرد و فاش شدن اسرار تجاری بدلیل اهمال و کوتاهی دارنده آن نباشد که این مورد می‌تواند حمایت از اسرار تجاری را کمرنگ جلوه دهد (امینی و نجفی توانا، ۱۳۹۰: صص ۱۵۷-۱۵۹) / (Jarrett and Chandler, 2013: pp 162-170)

حمایت کیفری اسرار تجاری در حقوق آمریکا

البته در قوانین برخی از کشورها مانند ایالات متحده هر نوع اطلاعات قابل ارزش تجاری مربوط به دارنده آن (مالک) که توسط عموم قابل رویت و استفاده نمی‌باشد را سر تجاری تلقی نموده و نقض آن را جرم و دارای ضمانت اجرای کیفری دانسته است مانند: سوابق کسب و کار، مهندسی داده‌ها، اطلاعات مالی و حتی لیست مشتریان بنگاه‌ها و سرقت اسرار تجاری را ۱۵ سال حبس و ۵ میلیون جزای نقدی در صورتی به منزله «جاسوسی اقتصادی» باشد به موجب ماده ۱۸۳۱ قانون کیپی رایت آمریکا، و آن زمانی است که این اطلاعات از جانب یک دولت خارجی نقض شده باشد. و در سایر موارد ۱۰ سال حبس و ۲۵۰,۰۰۰ دلار جزای نقدی در نظر گرفته شده است (ماده ۱۸۳۲ بخش ۱۸ (Jarrett and Chandler, 2013: p.8). مانند دعوی ایالات متحده در سال ۲۰۰۰ م علیه «مارتین» که لیست مشتریان «آژانس توریستی» و یا فناوری ساخت لنزهای داخل چشمی شرکت تولیدکننده آن و در مقابل لیست جراحان چشم پزشک مشتری این کالا را اسرار تجاری واجد شرایط می‌دانستند (Jarrett and Chandler, 2013: p.169). بنابراین در قانون آمریکا این رفتار مجرمانه به عنوان سرقت اسرار تجاری و در مواردی که عامل خارجی در آن دخالت داشته به عنوان «جاسوسی اقتصادی» تلقی و مجازات هر کدام به تناسب آثار آن تعیین شده است.

در نظام حقوقی آمریکا قبل از سال ۱۹۹۶ پرونده‌های اسرار تجاری توسط قوانین فدرال قابل تعقیب کیفری بود؛ قوانینی که بدون در نظر گرفتن مبانی پیچیده تجارت مدرن، وضع گردیده بودند و جاسوسی اقتصادی مشمول جرم انگاری قرار نگرفته بود. (دانش نازی، ساعت چپ، قبولی درفشان، ۱۳۹۲: ص ۱۲۳) به منظور جلوگیری از سرقت اسرار تجاری و حمایت از انتقال تکنولوژی و کسب و کار و فقدان حمایت کارآمد کیفری از اسرار تجاری و نقش و جایگاه اسرار تجاری در رونق اقتصاد سیاست‌گذاران نظام حقوقی آمریکا را به تصویب قانون جاسوسی اقتصادی ۱۹۹۶ ترغیب نمود. در این قانون با رویکرد جامعی به منظور حمایت کیفری موثر در اسرار تجاری توجه دارد.

رییس جمهور آمریکا « ویلیام. جی. کلینتون »^۱ در راستای اهمیت حمایت از اسرار تجاری و در حمایت از قانون جاسوسی اقتصادی مذکور چنین بیان نمود: قانون جاسوسی اقتصادی مصوب ۱۹۹۶ به موجب مواد ۱۸۳۱ و ۱۸۳۲ بخش ۱۸ قانون مذکور در رابطه با اسرار تجاری، که تمامی انواع تجارت داخلی و خارجی به منظور جلوگیری از جاسوسی اقتصادی و تهدید علیه منافع ملی و حیاتی را شامل می‌شود و اعمال مجازات بر عاملان آن مورد حمایت قرار می‌دهد (Jarrett and Chandler, 2013: pp. 156-157).

مطابق آنچه در مورد اسرار تجاری و ضمانت اجرای کیفری اشاره شد چنین به نظر می‌رسد که موضوع مالکیت صنعتی که در رونق و پویایی اقتصادی مهمترین نقش را ایفا می‌کند، در جرم انگاری، شناسایی دقیق اسرار تجاری و ضمانت اجرای کیفری در نظام عدالت کیفری ایران با خلاءهای فراوانی مواجه می‌باشد و مقنن در این زمینه باید در شناسایی دقیق مفهوم اسرار تجاری و جرم انگاری آن در فضای مادی و مجازی در راستای تعهدات و اسناد بین المللی تلاش نماید. اما نظام حقوقی آمریکا با شناسایی دقیق مفهوم اسرار تجاری و اعمال مجازات‌های شدید بویژه در جاسوسی اقتصادی و حمایت کیفری مناسب در تحقق اهداف بازدارندگی ارتکاب این جرایم دارای تاثیرات بیشتری است.

تطبیق نظام‌های حقوقی ایران، آمریکا و فقه اسلامی در خصوص حمایت کیفری از اسرار تجاری

اهمیت و نقش اسرار تجاری در رونق و رشد اقتصادی و مبادلات تجاری بین دولتها در شرایط کنونی مستلزم دقت در شناخت مفهوم اسرار تجاری و به تبع آن جرم انگاری و اعمال ضمانت اجرای کارآمد و موثر به منظور بازدارندگی و تامین اهداف مجازات‌ها می‌باشد. اسرار تجاری باید در یک قانون منسجم و بصورت افتراقی تدوین شود. علیرغم تصویب قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری در سال ۱۳۸۶ که صراحتاً از اسرار تجاری ذکر نشده است، ناچاراً برای شناسایی، مصادیق و ضمانت اجرای اسرار تجاری باید به قوانین مختلف از جمله قانون مجازات اسلامی، قانون جرایم رایانه‌ای، تجارت الکترونیکی و ... مراجعه کنیم. بنابراین این عدم ذکر اسرار تجاری در قانون مالکیت صنعتی از ایرادات مهم به نظام عدالت کیفری ایران می‌باشد.

با توجه به اینکه از مهمترین علل و انگیزه‌هایی که اشخاص را به سمت ارتکاب این جرایم سوه می‌دهد، تحصیل مال و کسب ثروت و درآمد است که این موضوع در نقض اسرار

۱. ویلیام جفرسون "بیل" کلینتون که از ۲۰ ژانویه ۱۹۹۳ تا ۲۰ ژانویه ۲۰۰۱ ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا را بر عهده داشت.

تجاری واضح است لذا مطابق نظریه « حسابگرایی جزایی » جرمی بنتم و تحلیل اقتصادی از جرم، و سود و زیان احتمالی مورد نظر مرتکب جرم، ضمانت اجراهای کیفری در صورتی دارای بازدارندگی و پیشگیری موثر می باشند که ضرر ارتکاب جرم همواره بیشتر از منافع آن باشد (الهام و احمدی، ۱۳۹۶: ص ۱۳۸). واکنش و ضمانت اجرای کیفری علیه بزهکاران باید در راستای توجیه اهداف مجازات و دارای خصیصه بازدارندگی باشد و با تهدید به مجازات ترغیب شوند که مرتکب این جرایم نشوند (سبحانی، ۱۳۹۳: صص ۱۲۵-۱۲۲). بدین ترتیب ضمانت اجرای کیفری مندرج در ماده ۶۴۸ ق.م.ا که تا یک سال حبس و تا شش میلیون ریال جزای نقدی و ماده ۶۴ قانون تجارت الکترونیکی مجازات حبس تا دو سال و جزای نقدی ۵۰ میلیون ریال که این مبلغ با توجه به تورم و کاهش ارزش پول، میزان جزای نقدی مذکور فاقد بازدارندگی می باشد و با توجه به سودهای هنگفتی که از نقض و سرقت اسرار تجاری عاید ناقضان می گردد ناچیز و نامتناسب بوده و جرم انگاری مناسبی در رابطه با سرقت اسرار تجاری که تمامی رفتارهای مجرمانه نقض اسرار تجاری در قوانین کیفری ایران انجام نشده است و ضمانت اجراهای موجود ناکافی و بازدارندگی می باشند. بر این اساس تلاش جهت رفع این معضل و خلاء قانونی ضرورتی اجتناب ناپذیر است. و تا زمانی که سیاست کیفری مشخص و مناسبی به منظور حمایت از این حق اتخاذ نگردد تحقق رشد اقتصادی و دغدغه مالکان اسرار تجاری در این زمینه حل نخواهد شد.

لیکن در نظام حقوقی آمریکا در حمایت از اسرار تجاری بعنوان یکی از ارزشمندترین دارایی‌های فکری مصادیق و مفاهیم آن کاملاً روشن شده و حقوق اسرار تجاری همانند سایر اشکال مالکیت‌های فکری تحت حمایت این نظام حقوقی قرار گرفته و هر نوع استفاده غیر مجاز با رویکردهایی برخلاف شیوه‌های تجارت صادقانه، مورد حمایت موثر و مناسب قرار گرفته است. همانطوری که بیان شد قانون حمایت از اسرار تجاری در آمریکا با شناسایی وسیعی که از مصادیق اسرار تجاری از جمله اطلاعات مشهود و نامشهود اقدام به ارائه مصادیق آن، شرایط حمایت و نحوه حمایت از آن، نسبت به قوانین ایران جامع تر و کامل تر می باشد. با توجه به اهمیتی که اسرار تجاری در توسعه و رشد اقتصادی دارند از ضمانت اجراهای شدیدتری در مقایسه با دولت ایران برای حمایت از مالکان اسرار تجاری پیش بینی کرده اند. بعنوان مثال در قانون جاسوسی اقتصادی ۱۹۹۶ با توجه به اهمیت حمایت از اسرار تجاری و شیوه ارتکاب آن بموجب مواد ۱۸۳۲ ° ۱۸۳۱ در صورتی که جاسوسی اقتصادی به سود دولت خارجی یا به نمایندگی آنان باشد مجازات آن شدیدتر می باشد. لذا مشاهده می شود در نظام حقوقی آمریکا تناسب بین جرم و مجازات که می تواند بازدارندگی در پی داشته باشد مورد توجه قرار گرفته است. هرچند که در عمل تشدید مجازات و مجازات های کیفری بویژه حبس آثار و تبعات اقتصادی

برای دولت و سایر اشخاص دارد و حتی جزای نقدی نیز بعضاً در توان مرتکب نیست و به حبس بدل از جزای نقدی تبدیل می‌شود اما نباید صرفاً بخاطر این مسائل از ضمانت اجرای کیفری حبس یا جزای نقدی که نقش مهمی در بازدارندگی و حمایت از اسرار تجاری دارند چشم پوشی کرد، لذا برخورد قاطع و اعمال مجازات مناسب با ناقضان اسرار تجاری باعث تشویق صاحبان فکر و ایده شده که خود در رشد و توسعه اقتصادی و تجاری و تولید ثروت نقش مهمی را ایفا می‌نمایند.

بنابر مراتب فوق نظام حقوقی امریکا نسبت به نظام عدالت کیفری ایران در شناسایی و قلمرو مفهوم اسرار تجاری و اعمال ضمانت اجرای کیفری مناسب و کارآمد، نسبت به قوانین ایران منسجم تر و کارآمدتر می‌باشد. از طرفی دیگر نظام فقهی ما که ریشه آن به صدر اسلام برمی‌گردد هیچگونه منعی از استفاده و تجربه دیگران برای فراگیری علم و دانش از دیگرانرا قایل نشده است. همان‌طوریکه پیامبر اکرم - صلی الله و آله ° فرمودند: «اطلبوا العلم ولو بالصین» یعنی برای تحصیل دانش و علم به دورترین نقطه سفر کردن است (حرعاملی، ۱۴۰۹: ص ۲۷). بنابر این پیامبر اکرم (ص) حکمت را گمشده مومن تلقی و فراگیری آن را حتی از غیر مسلمان هم فاقد اشکال می‌داند. شایان ذکر است در صدر اسلام کشور چین نمادی از دوری راه مطرح بوده و نه نمادی از بلاد غیر مسلمان، معنای آن بیشتر واجب کفایی دانستن علم مشروع برای امور مسلمین بوده است.

نتیجه‌گیری

از جمع بندی مباحث پیش گفته، نتیجه گرفته می‌شود که مالکیت فکری بطور اعم و اسرار تجاری بطور اخص در مقاله حاضر بنابه دلایل متعدد در دنیای کنونی به یک دارایی با ارزش مالی تبدیل شده است و امروزه در رونق و توسعه تجارت و اقتصاد از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد و همچنین بدلیل اهمیت رو به تزاید آن، حمایت قوانین و موافقت‌نامه‌های متعدد، توجه حقوق دانان و فقهای اسلامی را به خود جلب نموده به گونه‌ای که دیدگاه‌های مخالف و موافق در این شاخه مهم حقوق به چشم می‌خورد، لیکن اختلاف برخی از فقها در رابطه با مالکیت فکری در خصوص مالکیت آن در شرایط زمانی خاص بوده است نه در مالیت تلقی کردن این حق، و با اثبات مالیت حقوق مذکور از باب حکم حکومتی، شرعی دانسته شده است. و همان‌طوری در مقایسه قوانین و مقررات ایران با قوانین آمریکا نشان می‌دهد که در نظام حقوق مالکیت فکری ایران در رابطه با حمایت کیفری از اسرار تجاری نواقص و مغایرت‌هایی زیادی وجود دارد که بهتر است قوانین مرتبط با این شاخه مهم از دانش حقوقی مورد بازنگری قرار گیرند.

بدین ترتیب مهمترین پیشنهادهاتی که مورد نظر نگارنده است شامل موارد ذیل می‌باشد:

۱- بر این اساس، ایران مانند سایر کشورهای پیشگام در زمینه حمایت از اسرار تجاری، علاوه بر انطباق قوانین و مقررات خود با قواعد و مقررات جهانی و معاهدات بین المللی باید برای توسعه بسترهای اجرای موثر حقوق مالکیت فکری از طریق اقداماتی نظیر تسهیل رویه‌ها و فرایندهای مختلف نظام حمایت از حقوق مالکیت فکری، تربیت و استخدام نیروهای متخصص در این رشته از دانش حقوقی و حتی تمهیداتی جهت دادرسی و رسیدگی افتراقی به دعاوی مرتبط با آن تلاش نماید.

۲- بازننگری و به روز کردن قوانین موجود مانند قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰ و ۱۳۸۷ و اصلاحات آن، جرم انگاری نقض اسرار تجاری، جاسوسی اقتصادی، مداخله در اسرار تجاری مسروقه در فضای مادی و حمایت همه جانبه از اسرار تجاری را مورد توجه قرار داده شود.

۳- قوه مقننه و نهادها و مراجع رسمی مرتبط، باید با همکاری اساتید دانشگاه بطور کلی و متخصصین در امر مالکیت فکری برای شناسایی و به روز نمودن این قوانین و حتی استفاده از تجربه کشورهای موفق در این زمینه تلاش مضاعف و استفاده بهینه نمایند.

از این رو بهتر است که قانونگذار ما نیز تلاش نماید با لحاظ نمودن مبانی فقهی و اسلامی در رابطه با حمایت کارآمد از اسرار تجاری که نقش مهمی در پیشرفت و توسعه تجاری، جلب سرمایه گذاری و ایجاد اشتغال ایفا می نماید، با رعایت فرهنگ، اعتقادات و عرف حاکم بر جامعه از تجربه سایر کشورها که در این زمینه موفق بوده اند استفاده نماید تا مراجع قضایی در چارچوب یک نظم حقوقی منظم در تصمیم گیری مناسب نسبت به نقض اموال و دارایی های فکری به نحو شایسته عمل نمایند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. آقایی، محمدعلی (۱۳۸۲)، شرح مختصر اصطلاحات حقوقی، تهران: خط سوم.
۳. ابن منظور، ابوالفضل (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، ج ۱۳، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۴. اصغری اقمشه‌دی، فخر الدین (۱۳۹۱)، درآمدی بر حقوق مالکیت فکری، بابلسر: انتشارات دانشگاه مازندران.
۵. الهام، غلامحسین و احمدی زهرا (۱۳۹۶) "بررسی ضمانات اجراهای مالی در زمینه حقوق رقابت"، مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، دوره ۳، شماره ۲، صص ۱۴۷-۱۳۱.
۶. آیتی، حمید (۱۳۷۵)، حقوق آفرینش‌های فکری، تهران: نشر حقوقدان.
۷. امینی، محمد و نجفی توانا، علی (۱۳۹۰). "حمایت کیفری از اسرار تجاری در حقوق ایران و قوانین فدرال امریکا"، مجله حقوق اسلامی، شماره ۲۹، صص ۱۵۳-۱۸۱.
۸. جاویدنیا، جواد (۱۳۸۷)، جرایم تجارت الکترونیک، تهران: انتشارات خرسندی.
۹. جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۹۱). ترمینولوژی حقوق، جلد چهارم، تهران: گنج دانش.
۱۰. حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ق). وسائل الشیعه، قم: انتشارات آل البيت لاحیاء التراث.
۱۱. دانش نازی، حمید رضا، ساعت چی، علی و قبولی درافشان، سید محمد مهدی (۱۳۹۲). "مطالعه تطبیقی حمایت مدنی و کیفری از حقوق اسرار تجاری در نظام حقوقی ایران و آمریکا"، دانشنامه حقوق اقتصادی، شماره ۴، صص ۱۰۴-۱۳۳.
۱۲. زرکلام، ستار (۱۳۹۳). حقوق مالکیت ادبی و هنری، تهران: انتشارات سمت.
۱۳. رهبری، ابراهیم (۱۳۹۵). حقوق اسرار تجاری، تهران، انتشارات سمت.
۱۴. سبحانی، مهین (۱۳۹۳) "بازدارندگی حقوق بین الملل کیفری و تاثیر آن در جوامع انتقالی"، مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۴۳-۱۱۹.
۱۵. عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۲). موجبات ضمان درآمدی بر مسئولیت مدنی و اسباب و آثار آن در فقه اسلامی، تهران: نشر میزان.
۱۶. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۶۹). مقالات حقوقی، جلد دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. لنکرانی، فاضل (۱۳۷۹). جامع المسائل استفتائات، جلد اول، قم: چاپ مهر.
۱۸. محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۹۶). قواعد فقه (بخش مدنی)، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
۱۹. موسوی خمینی (امام)، سید روح الله (۱۴۰۹ ق). تحریر الوسیله، ج ۲، قم: موسسه تنظیم و نشر

آثار امام خمینی (قدس سره).

۲۰. میر حسینی، سید حسن (۱۳۹۳). مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، تهران: انتشارات میزان.
۲۱. نظرزاده، مرضیه (۱۳۹۰). حقوق معنوی آثار فرهنگی از دیدگاه فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران، قم: بوستان کتاب.
۲۲. نقیبی، سید ابوالقاسم (۱۳۸۶). خسارت معنوی در حقوق اسلام، ایران و نظام های حقوقی معاصر، تهران: امیرکبیر.
۲۳. نیازپور، امیرحسن (۱۳۹۳). "اساسی سازی حقوق پیشگیری از جرم در ایران" مجله پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره ششم، صص ۹۱-۱۱۱.
24. Elliot Catherine & QUINN Frances(2000),English legal system, 3th edition, England, Longman
25. Gesmer, Lee. T(1990) "Protection of Trade Secrets in the Computer Industry"; At available, www.gesmer.com/news/protection-of-trade-secret-in-the-computer-industry
26. Gopalakrishnan, N,S(1988) "Protection of Property and Criminal Law(A Study With Special Reference To Intellectual Property)" Cochin
27. -Jarrett, Marshall. H. Chandler, Cameron G(2013) Prosecuting Intellectual Property Crimes: 4th edition, Published by Office of legal Education Executive office for United State Attorneys
28. www.Portal.anhar.ir

شرویش گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی